

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) № 6-рп/2005 від 5 жовтня 2005 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05> (дата звернення 03.06.2018).

9. Скрипнюк О. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 4 (14). С. 46–51. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_4/visnik_st_14.pdf (дата звернення 03.06.2018).

10. Задорожня Г.В. Основи конституційного ладу в Україні. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Наука/Наукovid_jurnal/2008/statji_n3_8_2008/Zadorognaja_74.pdf (дата звернення 03.06.2018).

11. Thomas O. Sargentich. The Presidential and Parliamentary Models of National Government. *American University International Law Review*. Vol 8. Issue 2. Winter/Spring 92/93. Article 19. P. 579–592. URL: <http://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1870&context=auilr> (дата звернення 07.06.2018).

12. Pona Mária Szilágyi. Presidential versus parliamentary systems. *Aarms Law*. 2009. Vol. 8. No. 2. P. 307–314. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/e150/ea84376a5646c8a204486073515e3bf38e28.pdf> (дата звернення 07.06.2018).

13. Давидович С.Н. Конституційні засади організації органів державної влади в Україні. 2015. С. 35–40 URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/94091/06-Davydovych.pdf?sequence=1> (дата звернення 03.06.2018).

14. Кулик Т. Конституційна реформа щодо правосуддя в Україні: перший погляд на недоліки та переваги. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 3. С. 7–12. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/109/94> (дата звернення 07.06.2018).

**Кравцова Зоріна Сергіївна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

Стаття надійшла до редакції 5 червня 2018 р.

УДК 342.4

Віталій Купрій *

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС» ТА «КОНСТИТУЦІЙНА ПРОЦЕДУРА»

Стаття присвячена проблемі визначення поняття «конституційний процес» через дослідження його складових елементів та зв'язків із суміжними поняттями, такими, як «конституційна процедура».

Розглянуті основні теоретичні підходи та здійснено комплексний аналіз понять «конституційний процес», «конституційна процедура», «юридичний процес» та «юридична процедура».

На основі проведеного аналізу з'ясовано зміст цих понять, їх співвідношення та взаємозв'язки. Зроблено висновок, що конституційний процес є узагальнюючим поняттям, яке включає в себе систему порядків цієї діяльності, комплекс «технологій», що утворюють специфічний порядок, особливий за умовами його реалізації.

Ключові слова: конституційний процес, конституційна процедура, юридичний процес, юридична процедура.

Куприй В. Н. Проблема соотношения понятий «конституционный процесс» и «конституционная процедура».

Статья посвящена проблеме определения понятия «конституционный процесс» через исследование его составляющих элементов и связей со смежными понятиями, такими, как «конституционная процедура».

Рассмотрены основные теоретические подходы и осуществлен комплексный анализ понятий «конституционный процесс», «конституционная процедура», «юридический процесс» и «юридическая процедура».

На основе проведенного анализа установлено содержание этих понятий, их соотношение и взаимосвязи. Сделан вывод, что конституционный процесс является обобщающим понятием, которое включает в себя систему порядков этой деятельности, комплекс «технологий», образующих специфический порядок, отличающийся условиями его реализации.

Ключевые слова: конституционный процесс, конституционная процедура, юридический процесс, юридическая процедура.

Kuprii V. M. The Problem of Correlation Between the Notions «Constitutional Process» and «Constitutional Procedure».

The article is devoted to the problem of defining the notion of «constitutional process» through the study of its constituent elements and links with related notions, such as «constitutional procedure».

The main theoretical approaches are considered and the complex analysis of notions «constitutional process», «constitutional procedure», «legal process» and «legal procedure» is carried out.

On the basis of the analysis, the content of these notions, their relationship and interrelationships are established. It is concluded that the constitutional process is a generalizing notion that includes a system of orders of this activity, a set of «technologies» that form a specific order, which differs by conditions for its implementation.

Keywords: constitutional process, constitutional procedure, legal process, legal procedure.

Постановка проблеми. Здійснення конституційного процесу є одним із найважливіших та найскладніших завдань, що стоїть перед будь-якою державою у сфері законотворчості. У загальних рисах ми можемо його визначити як регламентований у певних хронологічних рамках порядок діяльності відповідних суб'єктів, метою якої є створення або зміна чи скасування правил поведінки загального характеру в Основному Законі держави. Тому зміст цього процесу залежить від того, що вкладається в поняття вказаного порядку діяльності, із чого складається цей порядок конституційно-процесуальної діяльності.

Найпершою та необхідною обставиною для здійснення конституційного процесу є наявність усіх складових юридичного процесу, а саме: визначених процесуальним законодавством учасників процесу; системи порядків юридично значущої діяльності як технологічної складової зазначеної юридичної діяльності; регламентації процесу нормами процесуального права, що забезпечує найбільш сприятливі умови його здійснення; хронологічні обмеження цієї діяльності. Без цих компонентів не може здійснюватися конституційна правотворчість у будь-якій країні сучасного світу.

При цьому поряд із «конституційним процесом» в юридичній літературі часто зустрічаються такі поняття, як «конституційна процедура», «юридичний процес» та «юридична процедура».

З огляду на це необхідно чітко з'ясувати, що саме вкладається в ці поняття, дослідити їх складові елементи та науково обґрунтувати їх розмежування.

Дослідженням конституційного процесу, а також суміжних явищ, таких, як «юридичний процес» та «юридична процедура» в загальній теорії права та в окремих галузях займалися такі науковці: Н.В. Агафонова, А.Р. Акчурін, О.В. Городецький, О.П. Євсєєв, Л.М. Касьяненко, І.П. Колодій, О.В. Кузьменко, О.В. Левченко, К.В. Николина, В.Ф. Погорілко, В.М. Протасов, О.В. Скрипнюк, О.Ф. Фрицький, О.І. Ющик та інші.

Метою статті є дослідження поняття «конституційного процесу», виокремлення його складових елементів, а також наукове обґрунтування його відмежування від інших суміжних понять.

Виклад основного матеріалу. Будь-який фактичний конституційний процес не можна уявити собі як деякий «порядок» юридичної діяльності «взагалі», спрямованої на прийняття або на внесення змін до конституції. Конституційний процес утворює система порядків цієї діяльності як технологічної складової цього процесу, його складає комплекс різних «технологій», що являють собою кожний специфічний порядок, відмінний від інших за умовами його реалізації. Саме про це свідчить аналіз сучасної світової конституційно-правової практики.

Зокрема, у світовій практиці можна виділити такі специфічні окремі порядки, як: 1) порядок розробки та прийняття нової конституції; 2) порядок набуття чинності та введення в дію ухваленої конституції; 3) порядок перегляду конституції; 4) порядок внесення змін до конституції; 5) порядок обмеження, зупинення дії або скасування конституції; 6) порядок тлумачення конституції; 7) порядок судового контролю за конституційним процесом.

Ці порядки можуть регламентуватися нормами процесуального права також по-різному: або повністю, або в певній частині, враховуючи необхідність забезпечити найбільш сприятливі умови здійснення конституційного процесу через відповідні юридичні процедури. У зв'язку з цим важливо встановити співвідношення таких понять, як «юридичний процес» і «юридична процедура», а головне – поняття «конституційний процес» і «конституційна процедура».

Слово «процес» (від лат. *processus* – перебіг, хід) означає послідовну зміну станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь; плин, перебіг; сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку. А словом «процедура» (від лат. *procedere* – просуватися) позначається офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь; ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь; лікувальний захід, призначений лікарем [1, с. 828–829].

Виходячи з цього, О. Кузьменко вказує, що «процедура», на відміну від «процесу», не характеризується часовою динамікою. Процес має такі ознаки, як динаміка, безперервний рух, що виражається в послідовних переходах від одного до іншого стану, натомість процедура визначається як дискретність такого руху. Відтак, процес являє собою діяльність суб'єктів права із здійснення правової регламентації суспільних відносин і реалізації права, а процедура виступає як формалізований бік такої діяльності [2, с. 167].

Такий загальний погляд на співвідношення процесу і процедури не дає методологічно вивіреного підходу до визначення понять щодо правової сфери, а тому в галузевих науках тривають дискусії з приводу їх трактувань. Особливо це стосується адміністративного права. Як відзначається в науковій літературі, у підходах до поняття адміністративного процесу існує низка суперечностей, які не дають підстави однозначно схвально оцінити запропоновані варіанти вирішення наукової дискусії щодо співвідношення категорій «адміністративний процес» та «адміністративна процедура». На думку О. Левченка, помилковість такого співвідношення обумовлена сприйняттям «широкого» розуміння адміністративного процесу як аксіоми, що накладає відбиток і на уявлення про зміст адміністративної процедури [3, с. 108].

З аналізу теоретичних джерел, зазначає Л. Касьяненко, можна дійти діаметрально протилежних висновків щодо цих понять. Наприклад, М. Матузов відділяє правові процедури від судових процесів («Процедури застосовуються у несудових неюрисдикційних провадженнях: у законотворчій діяльності, виборах депутатів, призначенні на посаду громадян. У більшості випадків для цього достатньо реалізувати тільки диспозиції, але не санкції відповідних норм права. Процедурні норми, найперше, звернені до органів представницької і виконавчої влади»).

Вчені розглядають процедуру як припис відносно того, які дії вчиняти у конкретній ситуації; конкретні дії, частина операції, які потрібно виконувати або приймати для досягнення мети. Юридичні процедури завжди є частиною матеріального права. Вони регламентуються матеріально-правовими нормами, на відміну від процесів, що регулюються нормами процесуальних галузей права (І. Зайцев). На думку інших, «процес»

є практично рівнозначним «процедурі», між ними не можна провести будь-яку розподільчу межу (В. Лучин); «процес» і «процедура» – поняття юридичні, що визначають порядок діяльності із застосування норм матеріального права, отже, «процес» практично тотожний, рівнозначний «процедурі» (Ю. Мельников). Існують думки, що юридичний процес – це різновидність процедур, причому найбільш досконала (Д. Бахрах); процес значно об'ємніший за змістом (Е. Марадьян). Деякі вчені вважають процедуру ширшим поняттям, що повинно поглинати процес. Усі приписи процесуальних норм мають процедурний характер, приписи процесуальних норм виступають як категоричне веління щодо суб'єктів, які уповноважені організувати правозастосовний процес, і можуть містити диспозитивні засади щодо зацікавлених учасників правозастосовного процесу [4, с. 230].

У контексті теорії юридичного процесу, вказує авторка, досліджував співвідношення «процес – діяльність», «процес – правовідносини», «процес – механізм правового регулювання» В. Протасов, який відзначав, що юридичний процес і правова процедура – явища співвідносні та взаємопов'язані, але не ідентичні. Поняття юридичного процесу ширше, бо в одному випадку воно може збігатися з певною комплексною правовою процедурою в цілому (макропроцедурою), в іншому виступає як судовий процес.

Процес має вищий рівень упорядкованості й гарантованості в досягненні поставленої мети. Тож головною відмінністю між процедурою та процесом є рівень упорядкованості діяльності. За наявності певних об'єктивних умов процедура може перерости у процес (В. Тарасова). Інша точка зору – поняття процедури охоплює поняття «процес», а процес є різновидом процедури (Д. Вінницький). На відміну від нього, А. Гетьман стверджує, що «процес» і «процедура» є рівнозначними поняттями не лише тому, що в етимологічному аспекті категорії «процес» і «процедура» тотожні, а й тому, що змістом цих понять є врегульована процесуальними нормами (а не процедурними чи процедурно-процесуальними) діяльність, що має певну свою послідовність і спрямована на досягнення якого-небудь результату.

Критично оцінюючи такий підхід, Л. Касьяненко вказує, що не кожна врегульована правом процедура може бути визнана процесом. З аналізу всіх цих визначень вона робить загальний висновок, що процес і процедура – явища тісно взаємопов'язані, співвідносні, але не ідентичні. Процес реалізується через конкретні правові процедури. Тому доцільно встановити для них спеціальне юридичне значення, що виражатиме їх сутність. У державах Європи, на відміну від України, чіткості визначення термінів надається велике значення. Зокрема, Загальний закон про адміністративну процедуру існує в Австрії, Болгарії, Естонії, Польщі, Швейцарії. Він чітко визначає терміни, стадії та елементи процедури. Розуміння процедури як порядку не викликає сумнівів. Воно породжує систему процесуальних норм, за допомогою яких здійснюються законодавчий, цивільний, адміністративний процеси [5, с. 55–56].

Загальнотеоретичне дослідження поняття «юридична процедура» та його місця в системі правових категорій здійснила у своїй дисертації К. Николина. Вона розглядає юридичну процедуру в якості різновиду соціальної процедури, що регламентується відповідними процедурними правовими нормами, «має офіційний правовий характер, складається з певної послідовності дій суб'єктів юридичної процедури, в результаті чого досягається певний результат у вигляді зміни правової дійсності». Авторка пропонує поділяти юридичні процедури за їх змістом на дозвільні, забороняючі, зобов'язуючі; в залежності від форм реалізації права – на процедури виконання, використання, дотримання, застосування права; залежно від сфери дії юридичної процедури – на процедури правотворчості, правозастосування, інтерпретації (тлумачення) права; в залежності від суб'єктів юридичної процедури – на процедуру досудового слідства, процедуру вчинення нотаріальних дій, процедуру судового розгляду справи, процедуру здійснення прокурорського нагляду, процедуру розгляду звернень громадян органами державної влади та місцевого самоврядування; залежно від системності права – на процедури цивільного, кримінального, адміністративного, господарського судочинства, розгляду справ про адміністративні правопорушення; в залежності від функціональної ролі юридичної

процедури – на регулятивні та охоронні процедури; за методами здійснення – на імперативні та диспозитивні юридичні процедури.

Спільними ознаками юридичної процедури та юридичного процесу автор вважає юридичну природу та сутність, правову сферу існування, належність до правової дійсності. «Вони здійснюються спеціальними суб'єктами, що мають відповідну освіту та фахові знання; мають інтелектуальний характер, оскільки засновуються на розумовій діяльності суб'єктів юридичної процедури або процесу; мають вольовий характер, що визначається особливим проявом свідомості та волі суб'єктів з метою здійснення повноважень або реалізації прав й законних інтересів; забезпечують реалізацію прав та законних інтересів суб'єктів права; здійснюються у відповідності до чітко встановленого порядку; реалізуються відповідно до системи прийомів, способів та засобів, які мають усталений, практично напрацьований характер». Відмінні ознаки юридичної процедури та юридичного процесу вона вбачає в такому: «юридична процедура має організаційну сутність, оскільки націлена на організацію роботи відповідних суб'єктів в сфері права, а юридичний процес має процедурну сутність, оскільки складається з системи послідовних вироблених дій уповноважених суб'єктів; юридична процедура характеризує зміст, а юридичний процес характеризує форму юридичної діяльності; юридична процедура може бути закріплена як за допомогою правових норм, так і традицій і звичаїв, а юридичний процес має правовий характер закріплення; юридична процедура становить певну систему, що складає зміст юридичного процесу, а юридичний процес є цілісним явищем, що складається із системи послідовних стадій; юридична процедура визначає зміст діяльності суб'єктів в сфері права, а юридичний процес забезпечує послідовність діяльності суб'єктів в сфері права».

На думку авторки, зміст правотворчої процедури «складається із системи процедур, які складають проектний етап підготовки нормативно-правового акта, етап розгляду та прийняття нормативно-правового акта, етап введення в дію нормативно-правового акта». Зміст правоінтерпретаційної процедури «складається з системи процедур з'ясування змісту норми права та роз'яснення змісту норми права», а зміст правозастосовної процедури включає «процедури встановлення та дослідження фактичних обставин справи, юридичної кваліфікації справи, винесення рішення уповноваженим суб'єктом правозастосування» [6, с. 8–9].

У методологічному плані, на наш погляд, інтегрує більшість вказаних підходів точка зору О. Ющика, за словами якого процес і процедуру «об'єднує те, що вони є формами виявлення руху матерії, тобто змінення існуючого стану речей, явищ тощо. Разом з тим, якщо у формі процесу виявляється будь-яка зміна явищ (як та, що не зачіпає тип структури об'єкта, так і розвиток, внаслідок якого в об'єкта з'являються якісно нові зв'язки і функції, відбувається його суттєве ускладнення або спрощення), то у формі процедури виявляє себе момент певної стабільності, стійкості явища, рівноваги, спокою в русі матерії. Це означає, що процедура безпосередньо пов'язана з формальною стороною явищ, тоді як процес важко уявити відірвано від змістовної зміни останніх» [8, с. 21].

Як слушно вказує даний автор, юридичний процес і юридична процедура «пов'язуються з певним порядком здійснення юридичної діяльності». Як будь-який процес взагалі, юридичний процес є внутрішньо суперечливим процесом юридичної діяльності. Вказана суперечливість юридичного процесу «зумовлює об'єктивну потребу його упорядкування, стабілізації, утвердження таких форм юридичної діяльності, які забезпечують нормальний перебіг даного процесу, досягнення мети цієї діяльності та, водночас, заперечення інших форм, що так чи інакше заважають досягненню вказаної мети. Інакше кажучи, виникає необхідність в особливих технологіях і засобах здійснення юридичної діяльності, в особливому способі організації юридичного процесу, яким і стає юридична процедура. Саме через запровадження в юридичний процес різних юридичних процедур стабілізуються, упорядковуються суперечливі нестійкі моменти тих чи інших складових вказаного процесу, в тому числі законодавчого процесу» [8, с. 23–26].

Такий методологічний підхід щодо співвідношення понять «юридичний процес» і «юридична процедура», на наш погляд, є продуктивним у питанні визначення співвідношення понять «конституційний процес» і «конституційна процедура». Оскільки

аналіз наукової літератури переконує в тому, що єдності позицій вчених у розумінні вказаного співвідношення немає.

Так, зокрема, як відзначають автори підручника з конституційного права, термін «конституційний процес» використовується в літературі і як синонім терміну «конституційна процедура», і визначається як вид законодавчого процесу (законодавчої процедури), порядок внесення змін до Конституції відповідно до статей 154 – 159 Основного Закону [7, с. 436].

І. Колодій стверджує, що конституційний процес більш широке явище, ніж процедура внесення змін до Конституції, адже охоплює собою і процес прийняття нової Конституції, і історичні передумови прийняття Конституції, і введення Конституції в дію тощо. Порядок внесення змін, встановлений Конституцією, урегульований законами і іншими нормативними актами. На відміну від процедури, внесення змін до Конституції, конституційний процес включає в себе і історичну спадщину, історію вітчизняного конституціоналізму, і процедуру прийняття конституції і набуття нею чинності, і функціонування основних конституційних інститутів [9, с. 209, 212].

У дисертаційній праці О. Євсєєва, присвяченій дослідженню процедур у конституційному праві, автор пропонує таке визначення: «конституційно-правова процедура – різновид юридичної процедури, що спрямований на досягнення конституційно-правового результату, який виражається у формуванні конституційно-правових норм, утворенні або припиненні існування суб'єктів конституційного права, попередженні правопорушень у конституційно-правовій сфері або у виникненні, реалізації, зміні чи припиненні певного конституційного правовідношення» [10, с. 8].

Про співвідношення «конституційної процедури» і «конституційного процесу» пише А. Акчурін, розглядаючи поняття процедури в конституційному праві. Автор підтримує думку про їх тотожність [11, с. 9]. Не можна говорити, зазначає він, що діяльність юрисдикційних органів є більш урегульованою і гарантованою в плані досягнення істини. Навпаки, необхідно прагнути до такого стану в діяльності всіх державних органів, посадових осіб. Обмежувальне трактування поняття процес не сприяє широкій регламентації їх діяльності. Немає суттєвих підстав для розмежування цих понять. Разом з тим, для поняття «процедура» більш характерна діяльність по застосуванню конкретних матеріальних норм та інститутів зі встановленням колом суб'єктів (законодавча процедура, процедура відсторонення від посади та ін.).

Поняття «процес» можна, у свою чергу, розглядати в широкому і вузькому смислах. У широкому смислі для нього характерний порядок діяльності уповноважених суб'єктів по застосуванню матеріальних норм конкретної галузі права в цілому, тобто уся сукупність юридичних процедур (кримінальний процес, цивільний процес). У вузькому смислі поняття «процес» тотожне поняттю «процедура», тобто являє собою врегульований процесуальними нормами порядок вчинення юридично значимих дій [12].

У дисертаційній роботі Н. Агафонової з проблем конституційної реформи в Україні авторка також запропонувала визначення поняття конституційного реформаційного процесу як «системи правових норм і процедур, що встановлюють форми і порядок підготовки, прийняття і набуття чинності Конституції, внесення зміни до неї та забезпечення функціонування основних конституційно-правових інститутів». Конституційний реформаційний процес в Україні за своєю формою і змістом, на її думку, є поліструктурним правовим явищем, яке охоплює собою законотворчий, законодавчий, парламентський, референдумний, конституційний юрисдикційний процеси, а також відповідні процедури. Це узагальнює поняття, що характеризує складне правове явище. Особливості системи процедур і стадій конституційного реформаційного процесу зумовлені специфікою стадії формування юридичного мотиву про необхідність здійснення конституційної реформи. Однак, нормативний зміст цієї стадії не є чітко визначений. Опосередковано юридичний мотив знаходить відображення в програмних документах вищих органів держави [13].

Аналогічно в контексті юридичного процесу М. Теплюк виділяє «процес введення закону в дію» і відзначає потребу у конституційному регулюванні останнього. З аналізу

Конституції України автор робить висновок, що коли узяти статтю 152 Конституції, то в ній визначено як підставу визнання Конституційним Судом України закону неконституційним «порушення встановленою Конституцією України процедури набрання законом чинності». Однак у самій Конституції така процедура не визначена [14, с. 8–9].

На наш погляд, якщо юридичну процедуру ми розглядаємо як особливий спосіб організації юридичного процесу, то конституційна процедура так само є способом організації конституційного процесу. Ми згодні з Н. Агафоновою в тому, що конституційний процес є «поліструктурним правовим явищем», яке охоплює собою низку процесів і відповідні процедури. Ми також розглядаємо конституційний процес як «узагальнююче поняття», що включає систему стадій і процедур, які обумовлені специфікою кожної стадії конституційного процесу. При такому підході нормативний зміст окремих стадій може бути недостатньо чітко визначеним, про що свідчить зауваження М. Теплюка, наведене вище.

У теорії конституційний процес пов'язується вченими-правознавцями з особливою «правотворчою юридичною процедурою», що має свою специфіку, обумовлену характером основного правового відношення, реалізації якого цей різновид процедури слугує. Так, В. Протасов вважає, що це правовідношення знаходиться поза сферою «масової» реалізації правових норм, оскільки в ньому реалізується специфічне юридичне «право на правотворчість» і яке «має особливе цільове призначення – формування правових норм». Правотворчість – це «не просто діяльність, яка регулюється правом, а особливий компонент системи правового регулювання, що має свою ціль». У масштабі правової системи, вказує даний автор, «на перший план висувається змістовна і цільова специфіка правотворчості, а не та обставина, що і в ній можна знайти акти реалізації правових норм» [15, с. 7–8].

У світовій практиці процес конституційної правотворчості регулюється конституційними нормами. Основний закон держави, як правило, визначає, які саме елементи чи складові конституційного процесу необхідно регламентувати за допомогою яких конституційних процедур та у який спосіб.

Висновки. Таким чином, конституційний процес є узагальнюючим поняттям, яке включає в себе систему порядків цієї діяльності, комплекс «технологій», що утворюють специфічний порядок, особливий за умовами його реалізації.

При цьому поняття «конституційний процес» та «конституційна процедура» об'єднують те, що вони відображають змінення існуючого стану речей. Проте, якщо процедура безпосередньо пов'язана із формальною стороною явищ (не зачіпає докорінної зміни явища), то процес пов'язаний з їх змістовною зміною.

З огляду на це конституційну процедуру ми розглядаємо як спосіб організації конституційного процесу.

Список використаних джерел:

1. Новий тлумачний словник української мови : 42000 слів : В 4 – х т. Т. 3 : ОБЕ – РОБ / Уклад. : В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. К. : Аконіт, 1998. 927 с.
2. Кузьменко О.В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія. К. : Атіка, 2005. 352 с.
3. Левченко О.В. Адміністративна процедура як правова форма надання адміністративних послуг: поняття, ознаки та співвідношення із суміжними правовими поняттями. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 2(8), 2015. С. 106–111.
4. Загальна теорія держави і права: [навч. посіб.] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.] ; За ред. В.В. Копейчикова. К. : Юрінком, 2001. 320 с.
5. Касьяненко Л.М. Юридичний процес і правова процедура у фінансовому праві. *Публічне право*. 2014. № 1 (13). С. 54–59.
6. Николина К.В. Юридична процедура: поняття, ознаки, види, місце в системі правових категорій : автореф. дис ... канд. юрид. наук. К, 2011. 19 с.
7. Конституційне право України : підручник / під. ред.: В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, О.В. Городецький та ін.; За ред. В.Ф. Погорілка. К. : Наукова думка, 2003. 732 с.
8. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія. К. : Парламентське видавництво, 2004. 519 с.

9. Колодій І.П. Співвідношення понять «процедура внесення змін до конституції», «конституційний процес» та «конституційна реформа». *Роль науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави : матеріали II міжнар. міжвуз. наук. конф. (Харків, 22–23 листоп. 2013 р.)* / за заг. ред. П.І. Орлова ; Харк. екон.-прав. ун-т. Х., 2013. С. 206–214.

10. Євсєєв О.П. Процедури в конституційному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Х., 2008. 19 с.

11. Юридическая процессуальная форма: теория и практика / Под ред. П.Е. Недбайло и В.М. Горщенева. М., 1976. С. 84–103.

12. Акчурин А.Р. Понятие процедуры в конституционном праве. URL: http://www.fpa-su/biblioteka/izdaniya/problemy-realizatsii-konstitutsionnogo-zakonodatels-ponyatie-protsedury-v-konstitutsionnom-prave-a-r-akchurin/?SECTION_CODE=problemy-realizatsii-konstitutsionnogo-zakonodatels&ELEMENT_CODE=ponyatie-protsedury-v-konstitutsionnom-prave-a-r-akchurin.

13. Агафонова Н.В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02. К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2017. 36 с.

14. Законодавчий процес і процедура в парламенті України: проблеми якості і вдосконалення в контексті європейського досвіду : Матеріали міжнародного наукового семінару (м. Київ, 22 вересня 2010 року) / За ред. академіка НАПрН України О.В. Скрипнюка. К. : Атіка, 2011. 80 с.

15. Протасов В.Н. Юридическая процедура. М. : «Юридическая литература», 1991. 79 с.

*** Купрій Віталій Миколайович – народний депутат України, аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.**

Стаття надійшла до редакції 3 червня 2018 р.